

УДК 882.6 (437) (043.3) + 882.6 (043.3) + 885.0.09 (043.3)

М.І. Чмарова (Магілёў, Беларусь)

**ЯЎГЕН АЛЯКСАНДРАВІЧ ЛЯЦКІ ЯК ВУЧОНЫ-СЛАВІСТ, ДАСЛЕДЧЫК
І ПАПУЛЯРЫЗАТАР БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ
Ў МІЖВАЕННАЙ ЧЭХАСЛАВАКІІ
(да 145-годдзя з дня нараджэння)**

The article analyzes the scientific activities of the famous Slavonic scholar Eugene Lacki who studied and promoted Belarusian literature in the interwar Czechoslovakia.

Асоба і навуковая дзейнасць Я.А. Ляцкага была шырока вядома сярод славістаў Расіі і Еўропы ў канцы XIX – першай палове XX ст.

Гісторыку і тэарэтыку літаратуры, пісьменніку і публіцысту, этнографу, першаму прафесару Карлавага ўніверсітэта ў Празе, ганароваму доктару Бялградскага ўніверсітэта, члену-карэспандэнту інстытута славянскіх даследаванняў у Лондане, сапраўднаму члену Чэшскага каралеўскага навуковага таварыства, ганароваму члену Археалагічнага інстытута імя М.П. Кандакова ў Празе сёлета споўнілася б 145 год з дня нараджэння. На жаль, як у айчынным, так і замежным літаратуразнаўстве асобнай манаграфіі, прысвечанай жыццю і дзейнасці славутага вучонага па сённяшні дзень няма. У некаторых артыкулах [1, с. 3] засяроджвалася ўвага на фалькларыстычнай і этнаграфічнай дзейнасці вучонага, а таксама на спецыфіцы яго літаратурнай канцэпцыі [2, с. 4]. Дзейнасць Я.А. Ляцкага на ніве беларускай культуры і літаратуры даследавалася ў манаграфіі “Шляхі ўзаемага пазнання: беларуская літаратура ў Чэхаславакіі (1920 – 1945)”. У сувязі з чарговай юбілейнай датай мусім канстатаваць, што стварэнне грунтоўнага даследавання, дзе б асоба і дзейнасць выдатнага славіста была прадстаўлена ўсебакова, усё яшчэ з’яўляецца актуальнай літаратуразнаўчай задачай.

Наш зямляк, Яўген Аляксандравіч Ляцкі, нарадзіўся 3 сакавіка 1868 года ў спадчынным маёнтку Ляцкоўшчына пад Мінскам ў збяднелай шляхецкай сям’і. Лёс будучага вучонага быў багаты на падзеі. Пасля заканчэння Мінскай гімназіі, а затым гісторыка-філалагічнага факультэта Маскоўскага ўніверсітэта Я.А. Ляцкі чытаў лекцыі па гісторыі рускай літаратуры ў гэтым жа ўніверсітэце, займаўся этнаграфіяй, асабліва беларускай.

Пасля перасяду ў Пецярбург быў прызначаны бібліятэкарам Імператарскай публічнай бібліятэкі, служыў ў Інстытуце антрапалогіі і этнаграфіі імя Пятра Вялікага. У Этнаграфічны аддзел Рускага музея быў залічаны ў 1902 г., дзе працаваў старшым этнографам і ахоўнікам бібліятэкі Рускага музея. Вясной 1902 г. адбылася першая экспедыцыя Я.А. Ляцкага ў Наўгародскую і Пскоўскую, а затым ў Віцебскую і Магілёўскую губерніі.

Калекцыі, сабраныя Я.А. Ляцкім, энцыклапедычныя, яны ахопліваюць усё бакі сялянскага быту і ўтрымліваюць прылады працы, прадметы хатняй гаспадаркі, народнае адзенне і ўпрыгожванні. Усе прадметы, сабраныя даследчыкам і яго паплечнікамі, маюць грунтоўныя анатацыі. Заслугай Я.А. Ляцкага з’яўляецца стварэнне шырокай сеткі карэспандэнтаў. Падчас сваіх экспедыцый Я.А. Ляцкі актыўна далучаў да працы па збіранні калекцыі музея мясцовую інтэлігенцыю. Створаная ім сетка карэспандэнтаў працягвала дасылаць у музей помнікі народнай культуры і пасля звальнення Я.А. Ляцкага з пасады старшага этнографа.

Далейшае жыццё Я.А. Ляцкага было звязана з літаратуразнаўствам. Працаваў ў рэдакцыі часопіса “Современник”, займаўся даследаваннем творчасці А.С. Пушкіна, А.С. Грыбаедава, І.А. Ганчарова, С.Т. Аксакава.

Не прыняўшы рэвалюцыю 1917 г., Я.А. Ляцкі эміграваў спачатку ў Фінляндыю, затым у Швецыю, дзе заснаваў часопіс “Около России”, а таксама выдавецтва “Северные огни”. З 1922 г. вучоны знаходзіцца ў эміграцыі ў Чэхаславакіі. Там ён быў прызначаны экстраардынарным, а ў 1927 г. сапраўдным прафесарам рускай мовы і літаратуры Карлавага ўніверсітэта ў Празе. Акрамя выкладчыцкай дзейнасці на факультэце, Я.А. Ляцкі працягваў займацца навуковымі даследаваннямі. Ён надрукаваў мноства артыкулаў і нататак ў розных славянскіх часопісах, выдаў шэраг манаграфій па гісторыі рускай літаратуры на рускай, чэшскай, польскай і сербскай мовах, падручнік па рускай мове і інш. У 1923 – 1926 гг. кіраваў выдавецтвам “Пламя”, рэдагаваў газету “Агни”. Супрацоўнічаў у часопісах “Новая руская кніга”, “Рускі архіў”, у газеце “Воля Расіі”, друкаваўся ў “Навуковых працах Рускага народнага ўніверсітэта ў Празе”. Як пісьменнік, адным з першых надрукаваў раман аб жыцці рускіх эмігрантаў – “Тундра” (Прага, 1925) (прыгадаем, таксама, што раман аб жыцці беларускай эміграцыі ў Чэхаславакіі “Роджаны пад Сатурнам” напісаў В.Вальтар). Памёр Я.А. Ляцкі в Празе ва ўзросце 74 гадоў.

Літаратурная спадчына Я.А. Ляцкага ўяўляе сабой дакументальна багатыя сведчанні яго навуковай дзейнасці і шматбаковых літаратурных кантактаў. Жыццё і дзейнасць прафесара ў міжваеннай Чэхаславакіі, акрамя таго, уключае разгалінаваныя сувязі са славістамі Еўропы (А. Флароўскім, Г.Н. Говардам, А. Елачычам, В. Лесным, Эторы Ла Гата, І. Поліўкам і інш).

Я.А. Ляцкага ведалі і цанілі ў Еўропе як выключнага знаўцу рускай літаратуры. Але ж у сферы яго навуковых інтарэсаў былі і іншыя славянскія літаратуры – сербская, чэшская, польская і беларуская. Доўгі час славы вучоны быў практычна невядомы як даследчык і прапагандыст беларушчыны, палымяны абаронца дэмакратычных правоў Беларусі, адданы сын сваёй Радзімы, тактоўны настаўнік і кампетэнтны дарадчык маладых беларускіх літаратуразнаўцаў. Адкрыццё дакументаў Літаратурнага архіва помнікаў нацыянальнага пісьменства ў Празе (дзе і захоўваецца ўвесь архіў Я.А. Ляцкага) дазволіла канстатаваць, што прафесар Я.А. Ляцкі

актыўна цікавіўся станаўленнем беларускай навукі, развіццём беларускай культуры. Вучоны веў перапіску з Ц. Гартным, В. Ластоўскім, С. Некрашэвічам, М. Пятуховічам. Важнай заслугай Я.А. Ляцкага з’яўляецца тое, што ён быў бадай першым літаратурным крытыкам, што пачаў знаёміць заходні свет з беларускай літаратурай.

У Празе Я.А. Ляцкі не толькі адчуў сябе беларусам, успомніў свае карані, але і сапраўды ўзяўся за вывучэнне і разгляд творчасці асобных прадстаўнікоў беларускай літаратуры, манаграфій і падручнікаў, выдадзеных у БССР і эміграцыі. Актыўныя кантакты і перапіска з беларускімі дзеячамі навукі і літаратуры пачаліся ўжо ў 1925 г. Я.А. Ляцкі мог асабіста пазнаёміцца з М. Чаротам, Ц. Гартным падчас прыезду гэтых пісьменнікаў у Прагу.

Сярод мноства цікавых дакументаў, якія сведчаць пра даследаванне беларускай літаратуры Я.А. Ляцкім на тэрыторыі Чэхаславакіі, у Літаратурным архіве помнікаў нацыянальнага пісьменства ў Празе знаходзяцца пераклады вершаў М. Багдановіча на рускую мову, а таксама падрыхтаваны да друку артыкул на рускай мове, прысвечаны паэту. Я.А. Ляцкі з уласцівай яму паэтычнасцю і метафарычнасцю выкладання дапамагае чытачу раскрыць глыбіні, мастацкія і сэнсавыя таямніцы паэзіі М. Багдановіча, выявіць яе непаўторнасць. Даследчыка цікавяць не еўрапейскія ўплывы ў Багдановічаўскай паэзіі, не тэхнічная праца над беларускім словам, а зварот паэта да беларускай стыхіі. “Песні Богдановича (а менавіта так называе Я.А. Ляцкі вершы паэта. – М.Ч.), посвященные белорусским мотивам, не схожденные с парнасских высот, не отказ от них, но попытка достичь гармоничности, попытка расширить и углубить владевшую поэтом гамму настроений” [3, с. 37]. Я.А. Ляцкі акцэнтуюе ўвагу на пытаннях аб заканамернасці вяртання М.Багдановіча на беларускую глебу. Вучоны не лічыў прынцыповымі ўплывы на М. Багдановіча паэтаў дарэвалюцыйнай эпохі, а таксама школу, да якой стануць яго адносіць. “Важнее, – лічыць Я.А. Ляцкі, – что такой поэт, как Богданович, которого нельзя причислить ни к какой определенной школе, сумел сочетать своё высокое художественное настроение с образами ещё безнекуственной, ещё полевой и лесной поэзии” [3, с. 38]. Тое спецыфічнае, адметнае, характэрнае для творчасці М. Багдановіча, што сёння з’яўляецца агульнапрызнаным і пацверджаным ў працах сучасных літаратуразнаўцаў, Я.А. Ляцкі выказаў больш за восемдзесят год таму назад.

Характэрная рыса артыкулаў Я.А. Ляцкага – параўнанне мастацкіх, эстэтычных вартасцей таго ці іншага твора з музыкай, мелодыяй. Менавіта паэтычны дар і музычны талент Я.А. Ляцкага робяць яго артыкулы не толькі навукова каштоўнымі, але і прывабнымі эстэтычна, здольнымі выклікаць эмацыянальную цікавасць. Тэксты Я.А. Ляцкага ўспрымаюцца і як гісторыка-філасофскія трактаты, і як своеасаблівыя апавяданні са шматлікімі метафарами. Вось, як напрыклад, вучоны тлумачыць два карані паэзіі М. Багдановіча: “Слышится подчас два мотива, два согласных тона: один навеян белорусской стихией, другой варьирует, ритмически оттеняет, укладывает в виртуозные формы общечеловеческой гармонии” [3, с. 39].

Дарэчы, артыкул пра М. Багдановіча рыхтаваўся да друку ў італьянскім славістычным часопісе на італьянскай мове “Rivista di litterature slave”. Такім чынам, зварот да творчасці М. Багдановіча Я.А. Ляцкім – славытым і таленавітым вучоным – уздымаў М. Багдановіча на еўрапейскія вяршыні, а таксама значна спрыяў азнаямленню з лепшымі паэтамі Беларусі ва ўсім славянскім свеце.

Аналагічным шляхам рыхтаваўся да друку артыкул у тым жа італьянскім часопісе пра Якуба Коласа. Паслякастрычніцкая творчасць беларускага паэта стала для вучонага аб’ектам глыбокага роздуму аб лёсе беларускага народа, яго спадчыны і здабыткаў. Якая роля паэта ў такі лёсавырашальны момант? Так тлумачыць крытык перажывання Я. Коласа і сваю неабякавасць да радзімы: “Важнее всего, кажется поэту, пробудить в народе сознание национального единства и независимости. Славянам не надо доказывать значение такого момента в развитии национальных стремлений. Каждая ветвь славянского племени в разные времена вела борьбу за свои объединительные идеалы и политическую свободу, история каждой из них – скорбная и светлая страница неисчислимых жертв, пламенного энтузиазма и самопожертвования во имя родины. Теперь пришла очередь за Белоруссией” [3, с. 41]. Заслуга Я.А. Ляцкага ў тым, што ён убачыў у самабытнай творчасці Я. Коласа, а таксама і Я. Купалы арыгінальнасць і ўплывы, якія беларускія літаратуразнаўцы вызначаць толькі праз дзесяцігоддзі. Вывады даследчыка, несумненна, спрыялі нескажонаму вывучэнню творчасці Янкі Купалы ў шырокім еўрапейскім кантэксце, вызначэнню характэрных рыс іх творчых геніяў.

У Празе Я.Ляцкі падтрымліваў і вітаў усіх, хто актыўна працаваў на ніве беларускай культуры, незалежна ад палітычных арыентацый. Яго ацэнкі і водгукі былі аб’ектыўныя, але

дастаткова строгія. Аўтарытэтны вучоны заклікаў маладых беларускіх калег падпарадкоўваць сваю нацыянальную думку навуковаму пошуку ісціны. Асабліва гэта датычылася рэцэнзій на “Гісторыю беларускае літаратуры” М. Гарэцкага. Ацаніўшы вартасці гэтага выдання, Я.А. Ляцкі разам з тым адзначыў і недахопы. Вучоны падказаў М. Гарэцкаму спосаб, як выправіць недахопы “двайной мэты”, якая прывяла да ўзнікнення шматлікіх спрэчных пытанняў (абмежаваць сваю задачу аглядам толькі мастацкага матэрыялу, тады б ён меў магчымасць строга аднесціся да яго выбару і падрабязна разгледзець з’явы, што маюць большую або меншую мастацкую вартасць).

Падтрымка Я.А. Ляцкім адраджэнскіх працэсаў на Беларусі была заўважана і ацэнена. У 1926 г. Інстытут беларускай культуры запрашаў прафесара на акадэмічную канферэнцыю. Службовыя абавязкі перашкодзілі Я.А. Ляцкаму прыняць удзел асабіста. Але ў сваім пісьмовым прывітальным слове на беларускай мове вучоны падкрэсліў наступнае: “Выказваю надзею асабіста пазнаёміцца з тымі дзеячамі, якія кладуць такі бліскучы пачатак слаўнаму развіццю беларускай культуры. Зайздросчу тым, хто мае шчасце быць у сучасны момант яе будаўніком” [3, с. 46].

Прынцыповая пазіцыя Я. Ляцкага па падтрымцы і прапагандзе беларускай культуры прымушала яго калег – вучоных-скептыкаў – упэўніцца ў яе багацці і перспектывах развіцця. Разам з тым Яўген Аляксандравіч скіроўваў маладых беларускіх даследчыкаў на тое, каб культурнае адраджэнне Беларусі здзяйснялася ў святле сапраўднай асветы і навукі, без лішняга захаплення палітычнай тэндэнцыйнасцю. Прафесар агульнаеўрапейскага прызнання лічыў неабходным, каб беларуская культурная думка годна ўвайшла ў агульнаславянскі зварот.

Роля Я.А. Ляцкага ў вывучэнні, прапагандзе і падтрымцы беларускай літаратуры, яе таленавітых прадстаўнікоў неацэнная. У міжваеннай Чэхаславакіі ён пакінуў самыя каштоўныя і грунтоўныя артыкулы пра стан і перспектывы нашай навукі і асветы, яго навуковыя меркаванні актуальныя і сёння. Навуковая спадчына Я.Ляцкага-беларусіста і шырэй – славіста – яшчэ чакае свайго далейшага вывучэння, каб яна ў поўным аб’еме ўвайшла ў гісторыю беларускай і славянскіх літаратур.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Цішчанка, А. З думкай пра Беларусь : Да 130-годдзя з дня нараджэння вучонага-славіста Я.А.Ляцкага / А. Цішчанка. – Польша. – 1999. – № 1. – С. 156 – 185.
2. Постпшилл, И. Вдохновляющая литературная концепция Евгения Ляцкого / И. Постпшилл, М. Зеленга // Славяноведение. – 1998. – № 4. – С. 52 – 60.
3. Чмарова, М.І. Шляхі ўзаемага пазнання: беларуская літаратура ў Чэхаславакіі (1920 – 1945) : манаграфія / М.І. Чмарова. – Магілёў : МДУ імя А.А. Куляшова, 2004. – 136 с.